

SPOREN VAN HERINNERING

PEDAGOGIE EN GESCHIEDENISOVERDRACHT

EEN DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE VAN
VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS

JANUARI - FEBRUARI - MAART 2026

Actualiteit (p. 2)
**POSTKOLONIALE
KUNST**

Auschwitz (p. 6)
**AUSCHWITZ-BIRKENAU
ALS KOLONIAAL PROJECT**

No Comment (p. 9)

Biblio (p. 10)

Uitgediept (p. 12)
AKTION ZAMOSC

Vraagstuk (p. 18)
**LEBENSRAUM
DRANG NACH OSTEN
NATIONAALSOCIALISME**

Pedagogische fiche (p. 21)

100 jaar geleden (p. 22)

Wist je dit? (p. 24)
**DE TWEDE
ITALIAANS-ETHIOPISE
OORLOG**

Klasreflectie (p. 26)
**VAN DE ENE
KOLONIE IN DE ANDERE
GETUIMELD**

**UITGELEZEN?
DEEL MIJ MET ANDEREN**

DE KOLONISATIE ONDER DE AS-MOGENDHEDEN

© Publiek domein

HET IN BEELD BRENGEN VAN KRITIEK EN VRAAGSTELLING POSTKOLONIALE KUNST DEEL 3

Frida Kahlo wordt geboren in 1907 uit een Mexicaanse moeder en een Duitse vader, immigrant en professioneel fotograaf. Op haar zesde krijgt ze polio en blijft voor lange perioden aan haar bed gekluisterd. Uit verveling begint ze te schilderen. Wanneer ze 18 is maakt ze een ernstig ongeluk met een trolley mee, dat de rest van haar leven sterk zal beïnvloeden: vrijwel al haar botten zijn gebroken, drie nekwervels verschoven, haar rechterschoonheid is verbrijzeld en haar baarmoeder gescheurd, met als gevolg dat ze later geen kinderen zal kunnen krijgen. Er komen abortussen van misvormde foetussen en miskramen. Al als vijftienjarige krijgt Frida bewondering voor de toen al beroemde schilder Diego Rivera, die in de aula van haar school aan het werk was. Ze zou hem pas later persoonlijk leren kennen. Ze zouden trouwen in 1929, scheiden in 1939 en hertrouwen in 1940. Een tumultueus huwelijk met meerdere partners langs beide zijden, soms met vrouwelijke partners voor Frida. Over deze liefde-haatverhouding, zegt Frida: *'I suffered two grave accidents in my life. One was when a streetcar knocked me down, the other one was Diego'*. Beide 'ongelukken' trek-

ken diepe voren in haar levensweg. Diego is actief lid van de communistische partij en Frida volgt hem. Samen met Rivera wordt ze de spil van een internationale groep kunstenaars en politieke activisten: fotografen Nickolas Muray, Man Ray, Tina Modotti en de Sovjetbanneling Leon Trotsky. Dat ze in haar beeldtaal en verschijning uitdrukkelijk verwijst naar de inheemse bevolking van Mexico is al even uitzonderlijk voor een vrouw uit de 'betere' klasse. Frida Kahlo schildert ontelbare 'selfies' waarin ze, hoewel ze als 'surrealist' wordt bestempeld, altijd haar eigen realiteit vertelt: de nooit aflatende pijn, het gebroken lelijke eendje en tegelijk haar rijke inheemse cultuur. Dit laatste is één van de redenen waarom haar kunst beschouwd wordt als postkoloniaal: het omarmen en verheerlijken van de Mestizocultuur, maar ook haar felle verzet tegen imperialisme en kapitalisme (zelfs kritiek op de VS), het gebruik van Mexicaanse symboliek, en haar focus op identiteit, vrouwelijkheid, de verhalen van onderdrukten, waarmee ze een krachtig symbool wordt voor emancipatie en zelfbeschikking in een postkoloniale context. Kahlo's werk gaat over het claimen van

een eigen stem en identiteit, los van Europese/westerse normen, ook een cruciale daad in postkoloniale kunst. Haar kunst is een getuigenis van de strijd tegen koloniale erfenis, met nadruk op persoonlijke en collectieve agency. Ze is een inspiratie geworden voor feministische en postkoloniale bewegingen wereldwijd, die haar werk gebruiken om hun eigen strijd voor identiteit en vrijheid te uiten. Door haar werk toonde ze de schoonheid en complexiteit van het 'niet-westerse', waardoor ze een brug sloeg tussen persoonlijke ervaring en politieke context. Na WO II ging het leven van Frida Kahlo, getekend door constante pijn, relatieproblemen met Diego Rivera en fysieke achteruitgang, door met haar kunst die steeds meer haar innerlijke strijd weerspiegelde; ze herenigde kortstondig met Diego, werd een icoon voor feminisme en LGBTQ+-gemeenschappen, en leefde een intens, controversieel leven dat haar tot een blijvende culturele kracht maakte, ondanks haar vroege overlijden in 1954. ■

Georges Boschloos
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

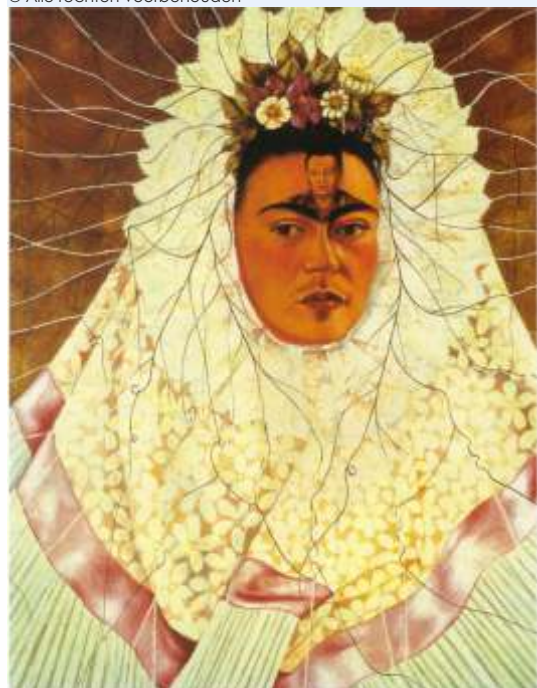
Colonizing

De kunstenares Frida Kahlo is een modern icoon. De opkomst van de 'Fridamania' heeft haar de afgelopen jaren beroemd gemaakt. Door de onevenredige academische aandacht voor de sensationele aspecten van Kahlo's leven zijn andere, misschien wel belangrijkere invloeden op haar werk grotendeels genegeerd. Dit levert een dilemma op voor theoretici die zich creatief met Kahlo's werk willen bezighouden: aan welke invloedsfactoren in het leven en werk van een kunstenaar moet men aandacht besteden, rekening mee houden en voorrang geven? Kahlo's levensverhaal is onmiskenbaar kleurrijk. Ze creëerde actief haar eigen persoonlijke mythologie; haar schilderijen zijn een versmelting van mythe en persoonlijke geschiedenis, een verweving van feit en fictie. Herinneringen en waarheidsgetrouwheid werken op een buitengewoon subjectieve en tegenstrijdige manier, maar zijn van vitaal belang voor de vorming van het subject. De verhalen die we over onszelf vertellen, zijn dus even onthullend als de verhalen die we weglaten. Toen Kahlo werd geboren, maakte Mexico een periode van intense politieke onrust door. Deze periode van politieke turbulentie, gekenmerkt door een opkomst van diverse ideologieën – socialistisch, liberaal, anarchistisch en populistisch – leidde tot een kriti-

sche herwaardering van wat het betekende om Mexicaan te zijn, levend in een postkoloniale wereld te midden van een kruisbestuiving van culturen. Kahlo behoorde tot een 'postrevolutionaire intelligentsia' die zich actief bezighield met een ideologische articulatie van de Mexicaanse identiteit, bekend als *mexicanidad*. Volgens Victor Zamudio-Taylor (Kunsthistoricus en curator in San Francisco, Californië en Mexico-Stad) was het discours van *mexicanidad* gebaseerd op 'een sociaal denkbeeld' dat Mexico als 'een moderne natie' synthetiseerde, gebaseerd op een erkenning van zijn rijke geschiedenis en zijn inheemse en *Mestizo* culturen. In overeenstemming met de heersende ideologie van *mexicanidad* die door haar tijdgenoten werd verwoord, roepen Kahlo's schilderijen de iconografie van de Mexicaanse volkskunst en de heidense Mexicaanse mythologie op. In haar werk zijn er echter kritische afwijkingen die de hegemonie van de heersende ideologie van *mexicanidad*, zoals die door haar mannelijke tijdgenoten wordt verkondigd, doorbreken. Kahlo's schilderijen synthetiseren en ondermijnen tegelijkertijd de ideologie van de *mexicanidad* en bieden een kritiek op deze nieuwe formulering van de Mexicaanse identiteit, zelfs terwijl deze nog in ontwikkeling is. De ideologie van de *mexicanidad*, hoewel

Colonising Kahlo is de titel van een academisch werk van Tina Kinsella dat analyseert hoe de Mexicaanse kunstenares Frida Kahlo's culturele erfenis, identiteit en kunst soms worden geïnterpreteerd of 'gekoloniseerd' door een westerse, 'koloniale' blik, met name door witte feministen die haar depolitiseren door zich te veel te richten op haar uiter-

© Alle rechten voorbehouden

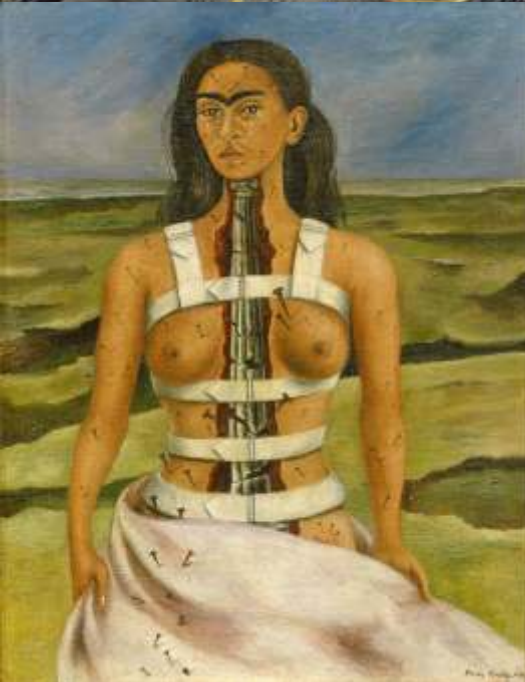

© Alle rechten voorbehouden

lijk en trauma en haar radicale Mexicaanse en postkoloniale politieke context te negeren.

Het behandelt de spanning tussen Kahlo's viering van inheemse Mexicaanse tradities en haar complexe relatie met gender, postkolonialisme, klasse en ras, en hoe haar imago soms wordt gereduceerd tot een exotisch symbool.

© Alle rechten voorbehouden

© Alle rechten voorbehouden

Kahlo

cultureel specifiek voor Mexico, sloot aan bij de internationale tijdgeest van het modernisme, dat een interesse in inheemse kunstvormen had gewekt. Kunstenaars als Édouard Manet (1832-1883), Henri Rousseau (1844-1910) en Pablo Picasso (1881-1973), geïntrigeerd door de romantiek en het andere karakter van etnische kunstvormen, maakten actief gebruik van aspecten van Aziatische, Afrikaanse en Nieuwe Wereldculturen binnen hun modernistische esthetiek. In tegenstelling tot haar Mexicaanse tijdgenoten omvatte Kahlo's werk de bredere modernistische trend naar een uitgebreider begrip van primitivisme, dat ook kunst omvatte van gemarginaliseerde of uitgesloten groepen zoals 'kinderen, krankzinnigen en autodidactische kunstenaars'. Hoewel ze veel van de politieke en culturele ideologie van haar tijdgenoten deelde, bevestigde ze in haar werk het recht om de paradigmatische noties van gender, nationaliteit en artistieke verantwoordelijkheid die door de muralisten werden bepleit, ter discussie te stellen. Vanuit dit perspectief bekeken, zijn haar schilderijen diepgaand politiek – operationele locaties van verzet tegen hegemonische normativiteit. Het lijkt erop dat Kahlo zelfs binnen de iconoclastische cultuur van het postrevolutionaire Mexico een onverzettelijke radicale was. Er wordt veel te weinig aandacht besteed

aan het belang van de volkse kunst – pre-Spaanse inheemse kunst, Mexicaanse volkskunst, 19^e-eeuwse Mexicaanse schilder- en beeldhouwkunst, Spaanse koloniale religieuze schilderkunst, de artistieke beweging *Estridentista* – in haar werk. Eind jaren 1960 kwam er een hernieuwde belangstelling voor het leven en werk van Frida Kahlo toen Mexicaans-Amerikaanse vrouwelijke kunstenaars en theoretici (met name de kunstkritica Amalia Mesa-Bains), feministen uit heel Amerika en Latinas uit de Verenigde Staten een kritische herwaardering van haar oeuvre begonnen. Na twee tentoonstellingen van haar schilderijen, georganiseerd in de VS in 1978 en in Engeland in 1982, is haar werk meer bekendheid gaan krijgen bij het grote publiek. In de jaren 1990 begon nu het fenomeen *Fridamania* – de cultus rond Kahlo – op te komen, waarbij Kahlo's heroïsche status werd gepropageerd onder Mexicaanse Amerikanen, gemarginaliseerde groepen en/of tegenculturele groepen zoals homoseksuelen, postkoloniale immigranten en feministen.

'Colonising Kahlo' is een kritische term voor het oversimplificeren en toe-eigenen van de complexe, politiek geladen kunst van Frida Kahlo door een westerse, soms koloniale lens, die voorbijgaat aan de essentie van haar Mexicaanse erfgoed en postkoloniale strijd.

AUSCHWITZ-BIRKENAU ALS KOLONIAAL PROJECT

Interview met Christophe Busch, directeur van het Hannah Arendt Instituut te Mechelen, over het koloniale karakter van Auschwitz en zijn rol in het naziproject in het bezette Oost-Europa

F.C.: In welke mate onthult de oprichting van het *Interessengebiet* rond Auschwitz het koloniale en raciale karakter van het nationaalsocialistische project in Oost-Europa?

CH.B.: Ik werk altijd met luchtfoto's van Auschwitz uit 1940 en 1944 om te tonen hoe vier assen samenkwamen: militair, koloniaal, economisch-industrieel en het sociaal-darwinistisch vernietigingsbeleid. Dit laatste was een nazi-ideologie die Charles Darwins evolutietheorie misbruikte om racistische hiërarchieën te rechtvaardigen, waarbij 'inferieure' groepen systematisch werden uitgemoord. Dit pseudowetenschappelijke denken diende als rechtvaardiging voor de Holocaust en de moord op miljoenen Joden, Roma, gehandicapten en andere groepen die als 'onwaardig' werden beschouwd. De grootschaligheid van Auschwitz is voor mij geen aberratie maar het samenkomen van die vier assen en een culmi-

natie van Europees koloniaal denken dat we eerst in Afrika toepasten. Hannah Arendt (1906-1975) toonde aan hoe dit denken als een boemerang terugkeerde naar Europa. Het kampinstrumentarium, de focus op grondstoffen, de reductie van de mens tot object, de efficiëntie en het nuttigheidsdenken hebben allemaal een koloniale oorsprong.

F.C.: Hoe waren de economische en ruimtelijke plannen van het Auschwitzcomplex verweven met industriële, agrarische en vernietigingsdoeleinden?

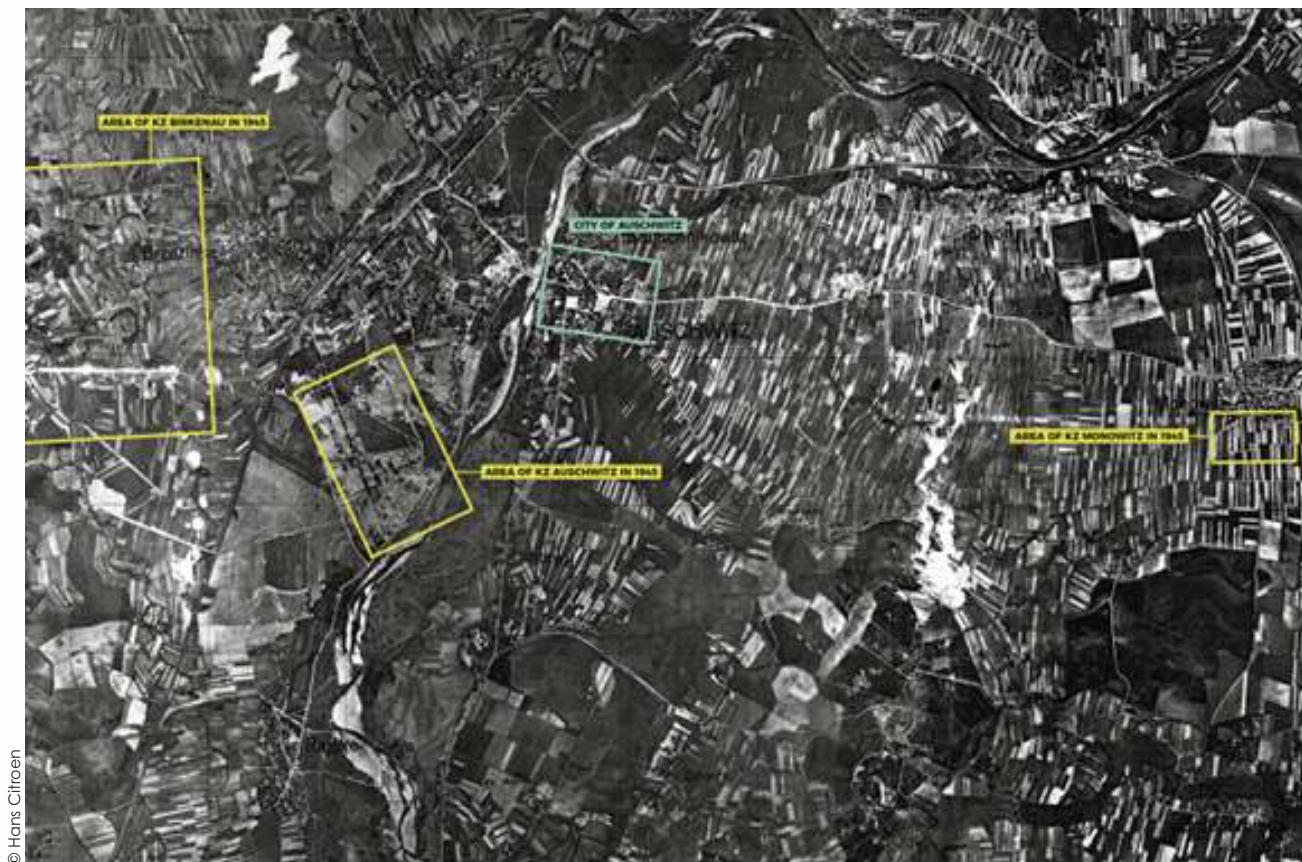
CH.B.: Het *Generalplan Ost* (waarover meer in de rubriek *Uitgediept* van dit nummer) was de leidraad: een kolonisatieplan dat culmineerde in vernietiging. Auschwitz lag strategisch op de grens van het Groot-Duitse Rijk, goed ontsloten en met grondstoffen zoals kalk, water en kolen. Birkenau werd aanvankelijk gebouwd als krijgsgevangenenkamp, maar na

Stalingrad (juli 1942 – februari 1943) verschoof de focus naar Joden als arbeidsreservoir.

Auschwitz werd wat ik een 'sorteermachine' noem, gebaseerd op nuttigheid: zes dagen werken, negen maanden gemiddelde gebruiksduur van een kampgedetineerde – volgens de redenering en berekeningen van de SS. Het was tegelijk een arbeidsreservoir, industrieel testlaboratorium en onderdeel van de SS-economie. Het *Interessengebiet* omvatte ook boerderijen, serres en visvijvers om een bolwerk te creëren, waarbij Polen verdreven en Joden vernietigd werden.

F.C.: Welke rol speelden Duitse bedrijven (zoals IG Farben) bij de omvorming van het gebied van Auschwitz tot een nederzettingen- en exploitatiekolonie?

CH.B.: Ik zie hoe IG Farben en andere Duitse bedrijven integraal onderdeel waren van het koloniale project. Auschwitz werd een

© Hans Citroen

▲ Auschwitz en Birkenau in de toestand van 1940

industriële testlaboratorium. De uitbouw van het SS-economisch imperium via het *SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamt* (WVHA) toonde de verstrengeling tussen terreur- en koloniaal instrument. Deze bedrijven exploiteerden het arbeidsreservoir binnen de logica van nuttigheid en efficiëntie die ik daarnaar beschreef. Het economische, koloniale en vernietigende kunnen niet uit elkaar getrokken worden.

F.C.: In welke zin illustreert het geval van Auschwitz-Birkenau de samenhang tussen raciale ideologie, ruimtelijke planning en genocidair geweld?

CH.B.: Die samenhang is voor mij totaal en zie je perfect in hoe alles was gepland en georganiseerd. Vanuit pseudoraciale wetenschappen werden de Joden als een gevaar gezien – die moesten weg, verwijderd, lees: vernietigd worden. Maar de andere volken, meer Slavische volken – daar zat nog een bruikbaarheid in. Dus je had die raciale classificatie die bepaalde wie tot nut was en wie niet. Die raciale ideologie werd dan direct vertaald in ruimtelijke planning. Het *Generalplan Ost* was daar het instrument voor: hoe gaan wij hier dat duizendjarig rijk en onze koloniale expansie naar het oosten van Europa organise-

ren? Hoe gaan we dat structureren? Je had gedetailleerde plannen – zoals dat boekje van Konrad Meyer (1901-1973)¹ – over hoe zelfs de boerderijtjes er moesten uitzien, hoe het hele gebied ingericht moest worden. En die ruimtelijke planning was onlosmakelijk verbonden met genocidair geweld. Neem nu Birkenau: in het begin stond daar *Kriegsgefangenenlager*, niet 'concentratiekamp'. Maar als die Sovjetsoldaten niet in zulk volume bleven komen na Stalingrad, dan moeten er andere mensen komen. En dan zie je die verschuiving naar Joden. Daar zit dus een andere nuttigheidslogica achter.

▼

(2) Jürgen Zimmerer, *From Windhoek to Auschwitz? Reflections on the relationship between colonialism and National Socialism*, Berlijn, De Gruyter Oldenbourg, 2023, 366 p.

In deze rubriek geven wij beelden of teksten mee zonder commentaar. Wat weet jij over de inhoud, welk is volgens jou de link met het thema en wat is jouw kritisch standpunt over de gegevens op deze pagina? Stuur jouw mening op naar georges.boschloos@auschwitz.be en maak kans één van onze publicaties naar keuze te winnen.

NO COMMENT

HET KEIZERRIJK JAPAN WIL DE WESTERSE IMPERIALISTEN VERVANGEN

Kolonisatie onder de As-Mogendheden (Duitsland, Italië, Japan) was gericht op Lebensraum (Duitsland) en het herstellen van oude imperiale dromen (Italië, Japan) in Europa, Afrika en Azië, met als doel onderwerping, uitbuiting en het vestigen van raciaal superieure heerschappij (bv. in Oost-Europa, Afrika, Mantsjoerije), wat zich uitte in brutale bezetting, annexatie en onderdrukking, vergelijkbaar met traditionele kolonisatie maar dan met een extreme ideologische basis. Het Keizerrijk Japan zag zichzelf als de leider van een Aziatische bevrijding van westerse kolonialisten, maar verving dit met vergelijkbare, zo niet ergere, onderdrukking. Japan veroverde en koloniseerde delen van China (Mantsjoerije), Korea, en andere Zuidoost-Aziatische landen (Filipijnen, Nederlands-Indië, etc.) om grondstoffen en markten te verkrijgen.

Japans Total Empire

Manchuria and the Culture of Wartime Imperialism

Auteur: Louise Young

Taal: Engels

In deze eerste sociale en culturele geschiedenis van de Japanse opbouw van Mantsjoerije biedt Louise Young een scherpzinnige analyse van de aard van het Japanse imperialisme. Ze richt zich op de binnenlandse impact van de Japanse activiteiten in Noord-oost-China tussen 1931 en 1945 en onderzoekt de 'metropolitane effecten' van de opbouw van het imperium: hoe de mensen thuis zich het imperium dat ze Mantsjoekwo noemden voorstelden en ervoerden. In tegenstelling tot de gangbare aanname dat een paar legerofficieren en bureaucraten verantwoordelijk waren voor de overzeese expansie van Japan, constateert Young dat verschillende organisaties hebben bijgedragen aan het mobiliseren van steun voor Mantsjoekwo onder de bevolking – de massamedia, de academische wereld, kamers van koophandel, vrouwenorganisaties, jeugdgroepen en landbouwcoöperaties – wat leidde tot brede steun onder diverse groepen Japanners. Terwijl het imperium in China werd opgebouwd, schetst Young het ingebeelde Mantsjoekwo.

Japanese Colonialism In Taiwan

Land Tenure, Development, And Dependency, 1895-1945

Auteur: Chih-Ming Ka

Taal: Engels

Dit boek beschrijft de dynamiek van ontwikkeling en afhankelijkheid onder Japans koloniaal bewind in Tai-

wan, met speciale aandacht voor de verbinding tussen inheemse familieboerderijen en Japans kapitaal en de relatie tussen rijst- en suikerproductie, die het middelpunt vormden van de koloniale economie.

Dit boek onderzoekt de dynamiek van ontwikkeling en afhankelijkheid en beschrijft de ervaringen van Taiwan onder Japans koloniaal bewind. Chih-Ming Ka laat zien hoe Taiwan, in tegenstelling tot andere suikerproducerende koloniën, in staat was om zijn inheemse familieboerderijen en kleinschalige rijstmoens in stand te houden, die niet alleen overleefden, maar ook floreerden in de concurrentie met het Japanse suikerkapitaal. De auteur richt zich op het succes van Taiwan en herbeoordeelt theorieën over de kapitalistische transformatie van de koloniale landbouw en herconceptualiseert de relatie tussen koloniale en inheemse sociaaleconomische en politieke krachten. Rekening houdend met de invloed van suiker op de evolutie van familieboerderijen en de tegenstrijdige relatie tussen suiker- en rijstproductie, onderzoekt hij de wisselwerking tussen klassenkrachten om de unieke ervaring van koloniaal Taiwan te verklaren.

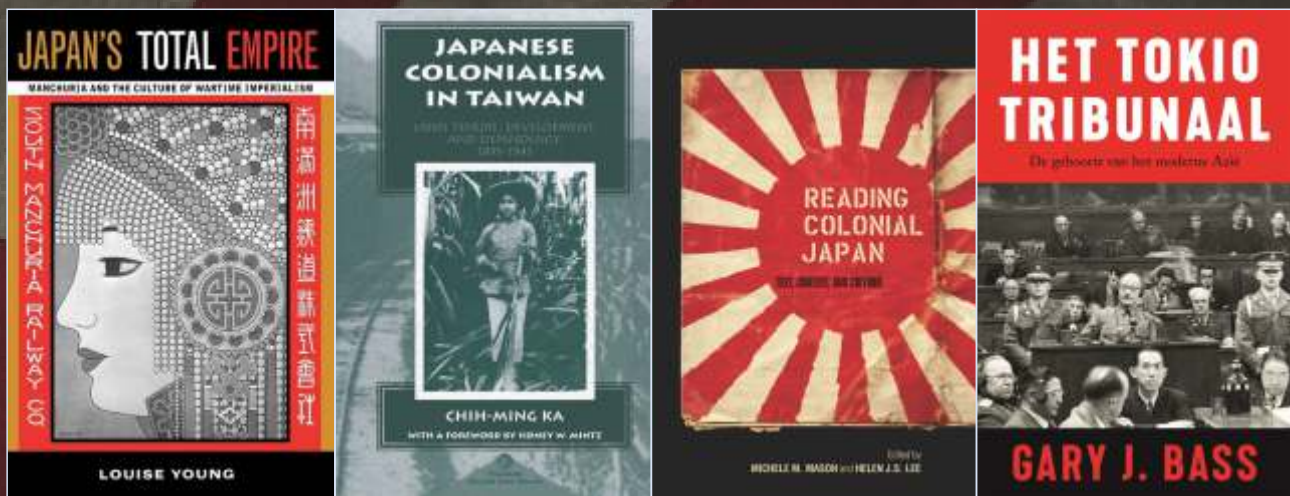
Reading Colonial Japan

Text, Context, and Critique

Uitgever: Stanford University Press

Taal: Engels

Het moderne Japanse rijk was in alle opzichten formidabel. Als enige grote niet-westerse koloniale macht in de 20^e eeuw controleerde Japan een uitgestrekt gebied in Azië en talrijke eilandengroepen in de Stille Oceaan. De grootschalige winning van grondstoffen en het uitgebreide beleid van culturele assimilatie

© Alle rechten voorbehouden

hadden een ingrijpende invloed op het leven van miljoenen Aziaten en Micronesiërs, en de politieke, economische en culturele gevolgen van dit tijdperk zijn nog steeds voelbaar.

Het Japanse Rijk bestond van 1869 tot 1945. Hoe werd het Japanse imperiale project in die tijd begrepen, voorgesteld en beleefd? *Reading Colonial Japan* is een unieke bloemlezing die tot doel heeft de kennis over het Japanse kolonialisme te verdiepen door een eclectische selectie van vertaalde Japanse primaire bronnen en analytische essays te bieden die licht werpen op de vele en gevarieerde koloniale projecten van Japan. De primaire documenten benadrukken hoe centraal culturele productie en verspreiding waren in de koloniale inspanningen, terwijl ze de talloze manieren accentueren waarop het kolonialisme elk aspect van het leven doordrong. De verscheidenheid aan genres die worden onderzocht omvat juridische documenten, kinderliteratuur, kookboeken, stripverhalen en literaire teksten van bekende auteurs uit die tijd. Deze culturele werken, geproduceerd door een breed spectrum van 'gewone' Japanse burgers (een huisvrouw in Mantsjoerije, kolonisten in Korea, mangatekenaars en fictieschrijvers op het Japanse vasteland, enzovoort), functioneerden effectief om het officiële beleid te versterken dat het leven van de gekoloniseerden in het hele Japanse Rijk controleerde en schond.

Het Tokiotribunaal

Een baanbrekend boek over de grotendeels vergeten Aziatische tegenhanger van de Processen van Neurenberg

Auteur: Gary Bass

Taal: Nederlands

In de weken nadat Japan zich eindelijk had overgegeven aan de geallieerden, boog de wereld zich over de kwestie hoe men na al die jaren van bloedvergieten en verwoesting nu verder moest. Voor Truman, MacArthur en hun medeoverwinnaars leek het duidelijk hoe het recht moest zegevieren: de leiders van Japan moesten worden berecht en gestraft voor de verrassingsaanval op Pearl Harbor, voor de wreedheden die waren begaan tegen burgers in Nederlands-Indië, China, op de Filipijnen en elders, en voor de buitensporige mishandeling van krijgsgevangenen bij beruchte incidenten als de Dodenmars van Bataan.

Voor de geallieerden bood het proces de mogelijkheid om een wettelijk kader te scheppen om oorlogsmisdaden te vervolgen. Voor de Japanse leiders die terechtstonden was dit de kans om te bepleiten dat ze hun oorlog hadden gevoerd om Azië te bevrijden van westers imperialisme.

Meer dan twee jaar lang hielden advocaten van beide partijen hun pleidooien voor een groep rechters uit Nederland, China, India, de Verenigde Staten, de Filipijnen en Australië. De getuigenverklaringen varieerden van gruwelijke beschrijvingen van wreedheden tot de geheime plannen om Pearl Harbor aan te vallen. Maar in plaats van duidelijkheid bracht het proces verdeeldheid met zich mee die tot op de dag van vandaag internationale spanningen veroorzaakt tussen China, Japan, India en Korea.

Dit meesterwerk is het resultaat van tien jaar onderzoek en schrijfarbeid. Het Tokiotribunaal is een meeslepend verhaal over oorlogshandelingen, spectaculaire aanvaringen in de rechtszaal en de luisterrijke beginjaren die bepalend waren voor de naoorlogse periode in Azië.

AKTION ZAMOSC

EEN EXPERIMENTELE KOLONISATIE BINNEN HET KADER VAN GENERALPLAN OST

De Aktion Zamosc, die plaatsvond van het einde van 1942 tot de zomer van 1944, vormde een cruciaal experimenteel project binnen de nazistische kolonisatie-ideologie en was nauw verbonden met het geheime Generalplan Ost. Om de betekenis en de verschrikking van deze operatie volledig te begrijpen, is het essentieel om eerst het bredere kader te schetsen waarin deze actie paste: het Generalplan Ost, Hitlers grootschalige plan voor de herordening van Centraal- en Oost-Europa.

Het Generalplan Ost, een blauw-druk voor genocide en kolonisatie

Het Generalplan Ost (GPO) was een geheim plan dat tijdens de Tweede Wereldoorlog werd ontwikkeld met als doel de kolonisatie van Centraal- en Oost-Europa. Dit plan was direct verbonden met Hitlers ideologie van *Lebensraum*, de overtuiging dat het Duitse volk meer 'levensruimte' nodig had in het oosten. Het plan hing nauw samen met Hitlers 'Drang nach Osten', de historische Duitse expansiedrift naar het oosten, maar voerde deze traditie tot een genocidaal extreem. De wortels van het Generalplan Ost reiken terug tot de periode na de Eerste Wereldoorlog en de Weimarrepubliek, toen Duitse academici, zoals Karl Haushofer (1869-1946), al begonnen met het uitwerken van plannen voor de toekomst van het gereduceerde Duitsland. Na de Duitse invasie in Polen op 1 september 1939, die eindigde met de verovering van het land op 6 oktober 1939, kregen deze theoretische plannen een sinistere, praktische wending.

De Kleine Planung, terreur tijdens de oorlog

Het Generalplan Ost bestond uit twee hoofdcomponenten. Ten eerste was er de *Kleine Planung*, die acties omvatte die tijdens de oorlog zelf uitgevoerd moesten worden. Deze fase begon onmiddellijk na de verovering van Polen met het *Unternehmen Tannenberg*, een plan dat al in mei 1939 was ontstaan. Hierbij werd het *Sonderfahndungsbuch Polen* uitgewerkt, een uitgebreide lijst met ongeveer 61.000 Polen die deel uitmaakten van de intelligentsia, activisten en andere vermeende vijanden van het naziregime. In september en oktober 1939 werd deze lijst systematisch afgewerkt, in samenwerking met de *Selbstschutz*, de in Polen wonende Duitse minderheid die lid was van het *Deutscher Volksverband*. Het resultaat was verwoestend: minimaal 20.000 Polen werden geëxecuteerd in deze eerste golf van terreur. Deze massamoorden waren niet het gevolg van chaotische oorlogsomstandigheden, maar van zorgvuldig voorbereid

beleid dat was uitgewerkt in de maanden vóór de invasie. De *Kleine Planung* werd voortgezet met de *AB-Aktion* (*Außerordentliche Befriedungsaktion*), die vanaf mei 1940 werd uitgevoerd na goedkeuring van Hans Frank (1900-1946), de gouverneur-generaal van het bezette Polen. Deze operatie was gericht op het arresteren en liquideren van de Poolse intelligentsia, de culturele en intellectuele elite die potentieel weerstand zou kunnen bieden tegen de Duitse bezetting. Professoren, schrijvers, geestelijken, advocaten en andere leiders van de Poolse samenleving werden systematisch opgepakt en geëxecuteerd. Het doel was duidelijk: Polen van zijn intellectuele en culturele leiders beroven om het als volk zwakker en gemakkelijker te beheersbaar te maken.

De Große Planung, het dertigjarrenplan voor genocide

De tweede component van het Generalplan Ost was de *Große Planung*, die acties omvatte die na de oorlog uitgevoerd zouden

worden. Dit was een dertigjarenplan van monumentale proporties dat voorzag in de deportatie naar Siberië van niet-germaniseerbare mensen. Het totale aantal slachtoffers dat met dit plan gemoeid zou zijn, werd geschat op ongeveer 45 miljoen mensen. Dit cijfer is zo astronomisch dat het bijna abstract lijkt, maar het vertegenwoordigde echte mensen: gezinnen, gemeenschappen, hele naties die simpelweg zouden worden uitgeroeid of verplaatst om ruimte te maken voor Duitse kolonisten. Slechts een kleine minderheid zou, op basis van raciale criteria, voor 'germanisering' in aanmerking komen. Dit proces omvatte onder andere het ontvoeren van 'raciaal Arische' kinderen uit Poolse gezinnen om hen in Duitsland 'herop te voeden'. Deze kinderen zouden hun identiteit, hun taal, hun cultuur en hun familie verliezen om gedwongen onderdeel te worden van het Duitse *Herrenvolk*. In 1941 werd een definitieve beslissing genomen: de Poolse natie moest volledig vernietigd worden, niet slechts als politieke entiteit, maar als etnische groep. Dit was een meerjarenplan dat voorzag in de complete vervanging van de Poolse bevolking door etnische Duitsers. Het fysieke Polen zou ophouden te bestaan als thuisland van het Poolse volk. Steden, dorpen en zelfs de namen van geografische locaties zouden worden veranderd om elk spoor van Poolse

aanwezigheid uit te wissen. De uitvoering van het *Generalplan Ost* werd toevertrouwd aan het RHSA (*Reichssicherheitshauptamt*), specifiek *Amt III (SD-Inland)*, *Amtsgruppe B (Volkstum und Volksgesundheit)*, onder leiding van SS-*Standartenführer* dr. Hans Ehlich (1901-1991). Het was binnen deze bureaucratische structuur, met zijn eufemistische titels en rationele planning, dat de meest genocidaire plannen van het naziregime werden uitgewerkt. De combinatie van pseudowetenschappelijke raciale theorieën en efficiënte Duitse bureaucratie zou leiden tot ongekende verschrikkingen.

Aktion Zamosc, het experiment in praktijk

De *Aktion Zamosc* vormde de experimentele uitwerking van het *Generalplan Ost*. Het was een grootschalig project dat de nazistische kolonisatie-ideologie in de praktijk moest brengen: het Derde Rijk zou zich uitbreiden in Oost-Polen, specifiek in het *Generalgouvernement*, onder de ideologische impuls van *Reichsführer-SS* Heinrich Himmler. Het project werd intellectueel uitgewerkt door SS-experts op het gebied van kolonisatie en uitgevoerd door Odilo Globocnik (1904-1945), een van Himmlers meest fanatieke en meedogenloze ondergeschikten die eerder verantwoordelijk was geweest voor de organisatie van de moordcentra in de

Aktion Reinhardt. De geschiedenis van de *Aktion Zamosc* begon al begin 1940 met de verplaatsing van de plaatselijke bevolking uit de regio Zamość, een renaissancestad ten zuidoosten van Polen. Tot eind 1942 ondergingen deze gebieden grondige demografische veranderingen: Joden werden gedeporteerd naar moordcentra zoals Bełżec en Sobibór, Polen werden verdreven uit hun huizen, en Oekraïners werden verplaatst. In totaal werden ongeveer driehonderd dorpen geëvacueerd, waarbij circa 110.000 Polen gedwongen werden te vertrekken. Ongeveer 10.000 Polen kwamen tijdens deze etnische demografische zuivering om te leven, door executies, ontberingen tijdens transport, of in concentratiekampen.

De keuze voor Zamość en de uitvoering

Op 12 november 1942 werd Zamość officieel aangewezen als het 'Eerste Nederzettingsoord' van het *Generalgouvernement*. De keuze voor de Zamojszczyzna, een geografische regio ten zuiden van Lublin nabij de stad Zamość, was niet willekeurig. Deze regio beschikte over zeer vruchtbare landbouwgrond, die ideaal werd geacht voor Duitse kolonisten. De zwarte aarde van de Zamojszczyzna was beroemd om zijn vruchtbaarheid, en de nazi's zagen het als perfect geschikt voor het vestigen van een bloei-

ende Duitse agrarische gemeenschap. Het doel was ambitieus: vóór eind 1943 zouden er ongeveer 60.000 etnische Duitsers in de regio gevestigd moeten zijn. SS'ers en *Volksdeutsche* (etnische Duitsers uit andere landen, vaak uit Roemenië, het Balticum of de Sovjet-Unie) vestigden zich in de vrijgekomen dorpen en boerderijen. Ze namen de huizen over die vaak nog warm waren van de families die er zojuist uit waren verdreven, en bewerkten de velden die generaties lang door Poolse boeren waren bewerkt. Het uiteindelijke doel van de nazi's was om Zamość volledig te 'germaniseren', het gebied te transformeren in een Duitse kolonie die model zou staan voor toekomstige kolonisatieprojecten verderop in het oosten. Globocnik stelde zelfs voor om de naam van de stad te veranderen: eerst in 'Himmlerstadt', ter ere van Heinrich Himmler, maar toen Himmler dit weigerde, werd 'Pflugstadt' voorgesteld, een verwijzing naar de landbouwfunctie van het gebied. De ploeg als symbool van Duitse kolonisatie, van het 'beschaven' van de Oost-Europese wildernis. Van begin 1942 tot en met eind 1943 werden de deportaties geïntensiveerd. Ongeveer 50.000 Polen uit de regio Zamość werden naar nazi-Duitsland gedeporteerd voor dwangarbeid in fabrieken en op boerderijen, terwijl nog eens 60.000 Polen naar de regio's Lublin en Warschau werden gestuurd, eveneens voor dwangarbeid. Vele dorpen werden volledig vernield, waarbij massa-executies plaatsvonden om elke vorm van verzet in de kiem te smoren. Hele gemeenschappen verdwenen

van de kaart, hun kerken werden verwoest, hun begraafplaatsen geschonden. Vanaf januari 1943 werd begonnen met een tweede nederzettingfase, maar tegen die tijd kwam de *Aktion Zamosc* in steeds grotere moeilijkheden door een verschijnsel dat de nazi's niet hadden voorzien: georganiseerd, massaal verzet. De Poolse bevolking zou niet gewillig accepteren dat hun land werd afgepakt en hun gemeenschappen werden vernietigd.

De Zamość-Opstand: verzet tegen kolonisatie

De *Powstanie zamojskie*, of Zamość-Opstand, was een periode van actief verzet tegen de Duitse bezetter die duurde van 1942 tot 1944 en daarmee een van de langste verzetsacties tijdens de Tweede Wereldoorlog werd. Het verzet werd geleid door de *Armia Krajowa* (het Poolse Thuisleger), de grootste verzetsbeweging in bezet Europa, waaraan later ook Sovjetpartizanen deelnamen. De strijders verzetten zich tegen de expulsies van de Polen en tegen de ontvoering van Poolse kinderen, een bijzonder wrede praktijk die verderop zal worden besproken. De verzetsstrijders vluchtten naar de uitgestrekte bossen van de regio, organiseerden zelfverdediging, hielpen uitgewezen Polen met voedsel en onderdak, en bevrijdden ontvoerde Poolse kinderen uit transporttreinen en verzamelkampen. In december 1942 vonden de eerste georganiseerde gevechten plaats, waarbij ongeveer duizend partizanen betrokken waren. Deze gevechten duurden tot februari 1943 en groeiden in

intensiteit naarmate meer en meer Polen zich bij het verzet aansloten. Vanaf juni 1943 lanceerden de Duitsers de *Aktion Wehrwolf I* en *II*, grootschalige anti-partizanenoperaties met reguliere legereenheden, SS-troepen en politie-eenheden. Ondanks hun militaire superioriteit, zware bewapening en meedogenloze tactiek moesten de Duitsers na meerdere zware gevechten hun militaire acties staken. Het verzet was te sterk, te mobiel en te goed gesteund door de lokale bevolking. De toestroom van nieuwe kolonisten stakte volledig, want welke Duitse boer zou zich willen vestigen in een gebied waar hij elk moment kon worden aangevallen? Vanaf de lente van 1943 verloren de nazi's door de partizanenstrijd de controle over grote delen van de regio Zamość. Hele gebieden werden 'bevrijde zones' waar de Duitse autoriteiten alleen overdag in grote, goed bewapende groepen durfden te komen. 's Nachts behoorde het platteland toe aan het verzet. In de eerste helft van 1944 ontstond een nieuwe complicatie toen Oekraïense nationalistische strijders, vaak collaborerend met de Duitsers, het Poolse verzet aanvielen. Dit leidde tot een complexe en bloedige situatie waarbij drie partijen tegen elkaar vochten, wat tragische gevolgen had voor de burgerbevolking die tussen de fronten gevangen zat. In de zomer van 1944 namen de Poolse partizanen uiteindelijk de controle over de regio Zamość over, kort voordat het gebied werd heroverd door het Rode Leger dat oprukte vanuit het oosten. Tegen die tijd was de *Aktion Zamosc* als kolonisatiepro-

ject volledig mislukt. Midden 1943 waren er ongeveer 8.000 kolonisten in de regio Zamość gevestigd. In 1944 kwamen daar nog eens ongeveer 2.000 Duitsers bij. Maar in maart 1944 vluchtten de meeste kolonisten voor het toenemende geweld. Toen in de zomer van 1944 het einde van de *Aktion Zamosc* kwam, was duidelijk dat het experiment was mislukt.

De ontvoering van 'germaniseerbare' kinderen

Een van de meest wrede aspecten van de *Aktion Zamosc* was de systematische ontvoering van Poolse kinderen die volgens de nazistische raciale ideologie als 'germaniseerbaar' werden beschouwd. Dit betekende dat deze kinderen volgens hun raciale kenmerken geschikt werden geacht voor *Eindeutschung*, het proces waarbij ze tot het Germaanse ras zouden behoren en uiteindelijk zelfs tot de SS zouden kunnen toetreden. SS-artsen en raciale experts voerden selecties uit waarbij kinderen werden beoordeeld op hun uiterlijk: blond haar, blauwe ogen, een bepaalde schedelvorm en andere pseudowetenschappelijke raciale criteria. Gedurende de *Aktion Zamosc* werden ongeveer 30.000 Poolse kinderen ontvoerd van hun ouders en families. Deze kinderen kregen Duitse namen en werden systematisch geïndoctrineerd om hun Poolse identiteit te vergeten. Ze kregen een nieuwe raciale identiteit opgelegd volgens de etnische criteria van de nazi's. Hun werd verteld dat hun ouders hen hadden verlaten, dat ze wezen waren, dat ze eigenlijk Duits waren en nooit Pools waren geweest.

Ongeveer 4.500 kinderen werden naar Lebensborncentra gestuurd, speciale instellingen waar ze werden opgevoed als 'Arische' Duitsers en vaak werden geadopteerd door SS-families. Sommige kinderen werden naar concentratiekampen Auschwitz en Majdanek gebracht. In Auschwitz werden zij onderworpen aan medische experimenten of werden ze gebruikt als dwangarbeiders. In Majdanek werden veel kinderen die te jong waren om te werken of die niet 'germaniseerbaar' werden geacht, simpelweg vermoord. Na de oorlog werden slechts ongeveer 800 van deze ontvoerde Poolse kinderen teruggevonden en naar Polen teruggestuurd.¹ De overgrote meerderheid verdween in het Duitse systeem, hun ware identiteit voor altijd verloren. Velen groeiden op als Duitsers en ontdekten pas veel later, soms pas na tientallen jaren, dat ze eigenlijk Pools waren. De psychologische schade van deze ontvoering en gedwongen germanisering was enorm, zowel voor de kinderen zelf als voor hun Poolse families die hen nooit terugzagen.

Zamość als microkosmos van het Generalplan Ost

De *Aktion Zamosc* moet worden begrepen als een microkosmos van het *Generalplan Ost*, een kleinschalig experiment dat de grootschalige plannen voor Oost-Europa in de praktijk moest beproeven. Alle elementen van het GPO waren aanwezig: de systematische verwijdering van de inheemse bevolking door deportatie en moord, de vernietiging van de culturele en intellectuele elite,

de raciale selectie van kinderen voor germanisering, en de vestiging van Duitse kolonisten in de 'gezuiverde' gebieden. Het falen van de *Aktion Zamosc* was niet alleen het gevolg van het Poolse verzet, hoe belangrijk dat ook was. Het weerspiegelde de fundamentele onuitvoerbaarheid van het *Generalplan Ost* zelf. Het plan ging uit van de veronderstelling dat volkeren simpelweg verplaatst, vernietigd of getransformeerd konden worden volgens bureaucratische schema's en raciale theorieën. De werkelijkheid was dat mensen zich verzetten, dat de logistiek van massadeportatie en -moord zelfs voor de efficiënte nazibureaucratie overweldigend was, en dat het morele bankroet van het hele project uiteindelijk tot zijn ondergang zou leiden. De *Aktion Zamosc* toont aan wat het *Generalplan Ost* in de praktijk betekende: niet slechts een abstract plan op papier, maar een concrete realiteit van vernietigde dorpen, vermoorde families, ontvoerde kinderen en ontwortelde gemeenschappen. Het was kolonialisme in zijn meest extreme vorm, waarbij het doel niet alleen was om gebieden te veroveren, maar om complete volkeren uit te wissen en te vervangen door een 'superieur' ras volgens de waanideologie van het nationaalsocialisme.

Hoewel de *Aktion Zamosc* als experiment mislukte, blijft het een cruciaal historisch voorbeeld van wat er gebeurt wanneer raciale ideologie wordt gecombineerd met bureaucratische efficiëntie en ongebreidelde staatsmacht. Het herinnert ons eraan dat het *Generalplan Ost* niet alleen een

Tijdens onze jaarlijkse studiereis *In het Spoor van de Shoah in Polen*, stoppen we in het stadje Zamość. We bezoeken er onder andere de *Umschlagplatz* en de *Rotunda*. Deze studiereis gaat door in 2026 van maandag 3 augustus t/m maandag 10 augustus. Inschrijven kan via info@auschwitz.be

Bezoek aan de Rotunda tijdens onze studiereis 'In het Spoor van de Shoah in Polen' van 2018

© Stichting Auschwitz

theoretisch gevaar was, maar een blauwdruk die gedeeltelijk werd uitgevoerd, met verschrikkelijke gevolgen voor miljoenen mensen. De Zamojszczyzna werd het laboratorium waar de toekomst van Oost-Europa onder nazistische heerschappij werd uitgetest – en waar, dankzij het verzet van gewone mensen, die toekomst uiteindelijk werd verhinderd. De *Aktion Zamosc* moet ook worden gezien in de context van andere nazistische kolonisatieprojecten. Vergelijkbare acties vonden plaats in andere delen van Polen, zoals de Warthegau, waar honderdduizenden Polen en Joden werden verdreven om plaats te maken voor etnische Duitsers. Ook in de bezette gebieden van de Sovjet-Unie werden vergelijkbare plannen uitgevoerd, zij het op kleinere schaal vanwege de voortdurende oorlogsomstandigheden. De *Aktion Zamosc* was uniek in zijn omvang en systematische aanpak, en juist daarom zo belangrijk als historisch studiemateriaal.

Het is ook belangrijk om te erkennen dat de *Aktion Zamosc* niet plaatsvond in isolatie, maar deel uitmaakte van een breder patroon van nazistische bezettingspolitiek. Terwijl in Zamość Polen werden verdreven en kinderen werden ontvoerd, werden in andere delen van Polen Joden systematisch vermoord in moordcentra. De *Aktion Zamosc* en de Holocaust waren geen gescheiden fenomenen, maar twee aspecten van hetzelfde genocidaire project: de herordening van Oost-Europa volgens nazistische raciale principes. De naoorlogse gevolgen van de *Aktion Zamosc* zijn ook significant. De regio Zamość moest worden heropgebouwd, zowel fysiek als sociaal. Vernietigde dorpen moesten worden gereconstrueerd, families die waren verscheurd moesten worden herenigd waar mogelijk, en kinderen die waren ontvoerd moesten worden teruggevonden. Het Poolse Rode Kruis en andere organisaties besteedden jaren

aan het zoeken naar deze kinderen, vaak met beperkt succes. De psychologische littekens van de *Aktion Zamosc* bleven generaties lang voelbaar in de regio. Bovendien vormde de ervaring van verzet tijdens de Zamość-Opstand een belangrijk onderdeel van het Poolse nationale bewustzijn na de oorlog. De partizanen die hadden gevochten tegen de Duitse kolonisatie werden gezien als helden die hadden bewezen dat het mogelijk was om weerstand te bieden aan de nazistische terreur. Hun moed en vastberadenheid inspireerden later ook verzet tegen andere vormen van onderdrukking. ■

Frédéric Crahay
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

(1) Jacek Lachendro, *Auschwitz after liberation*, Oświęcim, Auschwitz-Birkenau State Museum, 2015.

Poolse landbouwers worden door de SS onteigend in december 1942

Zamość als kern van de kolonisatie van Oost-Polen ▼

'LEBENSRAUM', DE 'DRANG NACH OSTEN' EN HET NATIONAALSOCIALISME

Drie vervlochten begrippen

In juli 1925 en december 1926 werden de twee delen van *Mein Kampf* gepubliceerd, het eerste omvattende politieke geschrift van nazikopstuk Adolf Hitler. In het boek, dat Hitler grotendeels in de gevangenis van Landsberg schreef, komt het woord *Lebensraum* (levensruimte) negen keer voor. "De nationaalsocialistische [= de nazi-]beweging," schreef Hitler, "moet de moed vinden om ons volk en zijn kracht te bundelen om op te marcheren op de weg die ons wegleidt van de huidige benauwdheid van de levensruimte van ons volk, naar nieuwe grond en bodem."¹ Daarmee onderstreepte hij nogmaals hoe sterk *Lebensraum* en kolonialisme in de nazi-ideologie met elkaar vervlochten waren. Dat was ook al gebleken uit het partijprogramma van de NSDAP (de nazi-partij), dat op 24 februari 1920 in München aan de achterban was voorgesteld. Daar luidt het in artikel 3: "Wij eisen land en bodem (kolonies) voor het voeden van ons volk en voor de vestiging van onze bevolkingsoverschotten."² Waar konden het land en de bodem voor de vestiging en de

bevoorrading van het Duitse volk gevonden worden? De uitdrukking *Drang nach Osten* (drang naar het oosten) komt in *Mein Kampf* niet voor, maar de teneur van Hitlers politieke geschrift is duidelijk. "Wij, nationaalsocialisten, trekken bewust een streep onder de buitenlandse politiek van de vooroorlogse jaren," stelde hij. "We beginnen daar, waar men zes eeuwen geleden ophield. We beëindigen de eeuwige trek van de Germanen naar het zuiden en het westen van Europa en richten de blik naar het land in het oosten. We sluiten eindelijk de koloniale- en handelspolitiek van de vooroorlogse tijd af en gaan over tot de bodempolitiek van de toekomst" (p. 742). De toekomst van het Derde Rijk lag dus in het oosten. Maar vanwaar de verwijzing naar een geschiedenis van 'zes eeuwen geleden'? Waar kwam de term *Lebensraum* vandaan, en hoe nestelde ze zich in de nazi-doctrine? En wat betekende dat voor het nationaalsocialistische beleid?

Lebensraum

De term *Lebensraum* wordt in het Duits al lang gebruikt, maar had

aanvankelijk vooral betrekking op het leven van een individu, een enkeling. Ze sloeg op de ruimte die elke mens had om zijn leven uit te bouwen, of soms zelfs op de tijd die hem als mens was toegeometen. "Alleen de ouderling zelf kan erop rekenen, dat hij niet vaak meer zal wenen," schreef het *Dortmunder Wochenblatt* in augustus 1834. "Zeer beperkt is de tijdsspanne (*Lebensraum*) die nog voor hem ligt, die hij nog moet doorlopen".

In de late 19^e eeuw, met het om zich heen grijpende nationalisme, werd het begrip echter ook toegepast op landen, op staten, die volgens sommigen het recht hadden hun *Lebensraum* naar believen uit te breiden. De Duitse historica Cornelia-Schmitz Berning toonde in haar standaardwerk *Vokabular des Nationalsozialismus* aan hoe het concept op die wijze werd uitgewerkt door de Duitse geograaf Friedrich Ratzel (1844-1904). Dié beargumenteerde dat een *innere Kolonisation* (het uitputten van de gronden in het eigen land) in de meeste gevallen overging in het buitmaken van landbouwgronden die zich buiten de eigen staatsgrenzen bevonden.

'Groot-Duitsland in de toekomst' (1943)

den - een fenomeen dat hij in 1901 omschreef als het streven naar *Lebensraum*. Het concept werd overgenomen door Karl Haushofer (1869-1946), een geopoliticus en goede vriend van Rudolf Heß, Hitlers vertrouweling en plaatsvervanger.

Haushofer meende dat de toekomst van Duitsland in 'het oosten' lag; zijn visie op *Lebensraum* (die niet op raciale inzichten was gestoeld) werd op 10 juli 1924 via Heß aan Hitler in de gevangenis van Landsberg voorgelegd en in *Mein Kampf* geïntegreerd.³

Hitler meende dat gronden en volkeren niet enkel historisch, maar ook van nature bij elkaar hoorden. Toen hij in de lente van 1939 zijn oog liet vallen op Rest-Tsjechië (nadat hij in september 1938 het Duits-Tsjechische grensgebied had geannexeerd), probeerde hij zijn toehoorders met propaganda te overtuigen dat noch de Fransen, noch de Britten - enkel de Duitsers - ooit belangen hadden gehad in deze regio. "Voor meer dan een millennium maakte dit gebied deel uit van het *Lebensraum* van het Duitse volk," beweerde hij. Dat gold trouwens ook voor Italië, het land van

zijn fascistische bondgenoot Benito Mussolini, die niet enkel *Lebensraum* nastreefde in Afrika, maar tevens in Zuidoost-Europa.⁴ "Jawel," stelde Hitler, "het fascisme heeft niet enkel het recht, maar ook de plicht om de orde te helpen bewaren in dit *Lebensraum*, dat door de natuur [mijn cursivering] en door de geschiedenis aan Italië werd toegekend." *Lebensraum* en Volk waren met mekaar vervlochten in een *Gestalt*, een moeilijk te vatten Eénheid, waarbij het ene element niet kon overleven zonder het andere: "De fundamenten voor het leven van een volk kan men niet vinden in doctrines en theorieën," zei Hitler tijdens een redevoering in de Berlijnse Lustgarten, op 1 mei 1939, "maar in zijn *Lebensraum*, in wat de aarde hem voor zijn onderhoud schenkt. Bijgevolg kan *Lebensraum* niet los worden gezien van de *Lebenshöhe* [de levenspiek] van een Volk."⁵

'Drang nach Osten' en nationaal-socialisme

Waar verwees Hitler naar, toen hij stelde dat het nazisme de draad terug oppikte, daar waar men ze 'zes eeuwen geleden' had laten

schieten? Waarom moest de Germaanse trek naar het zuiden en het westen plaats ruimen voor een avontuur in het oosten? Het antwoord is terug te vinden in de geschiedenis van de kruistochten. Doorgaans worden de kruistochten vereenzelvigd met de strijd om Jeruzalem, die in 1099 werd beslecht in het voordeel van de christelijke 'Franken', maar in de tweede helft van de 12e eeuw door moslimleider Salah al-Din ongedaan werd gemaakt. In werkelijkheid werden echter ook kruistochten georganiseerd tegen 'ketterse' albigenzen, Spaanse Almohaden en Aziatische steppestrijders (de Mongolen). Eén van die kruistochten, de zesde, werd in de vroege dertiende eeuw op gang getrokken door de Teutoonse (of Duitse) Orde en haar vierde grootmeester, Hermann von Salza. In samenwerking met paus Gregorius IX had die geprobeerd om de Duitse keizer, Frederik II von Hohenstaufen, tot een kruistocht te bewegen. Maar de keizer had een prima relatie met sultan al-Kamil, hulde zich graag in oosterse gewaden en sprak vloeiend Arabisch - zelfs vier excommunicaties konden hem niet

Hermann von Salza

© wikipedia

overtuigen om aan de gewenste kruistocht deel te nemen. Wél stond hij de Teutoonse Orde in de Gouden Bul van Rimini (1226, door de paus goedgekeurd in 1230) toe, om grondgebied in Pruisen en het hedendaagse Polen te veroveren. Dit was een voortzetting van de strijd om het Slavische Oosten, die in de 10e eeuw was ingezet door Hendrik de Vogelaar en Otto I. "Pruisen was een gebied waar veel te roven viel," schreef de Britse historicus Dan Jones in zijn monografie over de kruistochten. "Elke concessie die Salza van de paus lospeuterde, vergrootte het potentiële voordeel dat de Duitse Orde daar kon behalen, nog afgezien van de geestelijke beloning van de kruisvaart, die nog altijd een manier was om je zonden in het warme bloedbad van ongelovigen weg te wassen."⁶ De Teutoonse orde was bedreven in het strijden in de winterperiode en legde tal van versterkte burchten aan. Ze boekte de ene overwinning na de andere. Pas in de 14^e eeuw begon het succes te tanen – 600 jaar voor de opkomst van de nazi's.⁷ Hitler verlangde ernaar de veroveringstochten van destijds te hervatten – maar dit keer veel verder oostwaarts, op raciale leest

geschoeid en tegen een enorme menselijke kostprijs. "Als deze oorlog ons een kwart miljoen doden en 100.000 kreupelen kost, dan krijgen we dat door het geboorteoerschot dat het Duitse volk sinds de machtsovername kan waarnemen, terug," zei hij tijdens een gesprek in zijn privétrein, op 28 januari 1942, op weg van Rastenburg naar Berlijn. "Ze zullen ons in veelvoud worden teruggegeven in de nederzettingen die ik het Duitse bloed in het oosten schenk." Het lot van de volkeren in het oosten zag er volgens Hitlers ideologie niet erg rooskleurig uit. "Voor de overheersing van de door ons in het oosten van het Rijk onderworpen volkeren moet het de ultieme regel zijn om het streven naar individuele vrijheid zo veel mogelijk in te perken," merkte hij in april 1942 op. Streefdoel was in ieder geval om "elke statelijke organisatie te vermijden en de leden van die volkeren zo op een zo laag mogelijk cultureel niveau te houden."⁸ Zijn intentie om het oosten te koloniseren leidde tot oorlog, etnische zuivering en genocide, met tientallen miljoenen doden tot gevolg. ■

Fabian Van Samang
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

- (1) Hitler, Adolf, *Mein Kampf*, München: Franz Eher Verlag, 1939, 732.
- (2) Het programma van de NSDAP in: Noakes, Jeremy en Pridham, Geoffrey, *Documents on Nazism*, New York: The Viking Press, 1975, 704 p. (hier pp. 36-40).
- (3) Schmitz-Berning, Cornelia, *Vocabulary of National Socialism*, Berlijn en New York: De Gruyter, 2000, 710 p. (hier p. 375-380).
- (4) Mack Smith, Denis, *Mussolini*, Londen: Weidenfeld, 1981, 429 p. (hier p. 242).
- (5) Toespraak Hitler 1 april 1939, 28 april 1939, en 1 mei 1939, in: Hitler, Adolf, *The complete Hitler speeches and proclamations, 1932-1945*, Max Domarus (ed.), Wauconda: Bolchazy-Carducci Publishers, 1990, 3374 p. (hier pp. 1527, 1581 en 1601).
- (6) Jones, Dan, *De Kruisvaarders. De strijd om het heilige land*, Utrecht: Uitgeverij Omniboek, 2019, 525 p. (hier p. 368).
- (7) Turnbull, Stephen, "The red-brick strongholds of the Teutonic Knights. Castles of the Thirteen Years War," *Medieval Warfare*, 2(2), 2012, 22-27.
- (8) Tafelgesprekken 28 januari en 11 april 1942, in: Hitler, Adolf, *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier*, Stuttgart: Seewald Verlag, 1976, 548 p., zie: https://ulis-bueche-recke.ch/pdf/neben_dem_krieg/hitlers_tischgespraeche.pdf (laatst geraadpleegd 13 december 2025).

In wat men zou kunnen noemen, het 'Nazi kolonialisme' werd de reden vooropgesteld van de levensruimte – lebensraum – omdat het eigen volk meer land nodig had om te leven en te groeien.

Kan je deze gedachtegang ook terugvinden in de kolonisatie van andere landen of volkeren?

1. Zoek op over welke volkeren of landen het zou kunnen gaan en over welke periode.
2. Vermeld of het hier gaat om uitbreiding van de landbouwruimte, de zuivere woonruimte of om het aanvullen van bepaalde tekorten om te overleven (dewelke?).
3. Indien het hier gaat om een noodzaak om te overleven, is dit dan een te overwegen reden om over te gaan tot kolonisatie?

Elk trimester verschijnt in *SPOREN VAN HERINNERING* een praktische pedagogische toepassing met bijhorende fiche die u in de klas kan gebruiken en verzamelen. U vindt deze fiches ook terug op onze website www.auschwitz.be onder de rubriek PEDAGOGIE.

DE JAREN 1920, HET DECENIUM DAT DE WERELD NAAR VREDE MOEST LEIDEN

HET DAWES-PLAN IN APRIL 1926 RAPPORTEERT DUITSLAND ZIJN HANDELSOVERSCHOT

Na de afloop van WO I en Het Verdrag van Versailles, hadden de geallieerden in 1921 de hoogte van de Duitse herstelbetalingen vastgelegd op een totaal van 132 miljard goudmark. Nadat Duitsland niet in staat bleek deze afbetalingen na te komen, besloot Frankrijk in januari 1923, met de hulp van het Belgische leger, het Ruhrgebied te bezetten met de bedoeling zo de herstelbetalingen af te dwingen. Arbeiders en bedienden uit dit belangrijk Duitse industriegebied, gingen in staking, maar werden wel verder betaald door de Duitse overheid. De inflatie werd hierdoor volstrekt onbeheersbaar. Een markant voorbeeld toont de onwaarschijnlijkheid van de devaluatie van het Duitse geld: de prijs voor een brood van 1 kg was op december 1921 gelijk aan 4 Mark. Voor datzelfde brood moest je in november 1923 een bedrag van 201.000.000.000 Mark neertellen. Nadat het overduidelijk werd dat de bezetting van het Ruhrgebied helemaal niets zou oplossen, werd in 1924 het Dawes-Plan opgesteld. Het Dawes-Plan was een overeenkomst om de herstelbetalingen van Duitsland te regelen, waarbij de jaarlijkse betalingen werden verlaagd en gespreid. De Duitse mark werd gestabiliseerd met een lening en buitenlands toezicht werd ingevoerd, wat leidde tot een korte periode van economisch herstel.

Op 23 april 1926 rapporteert Duitsland voor maart 1926 een handelsoverschot van 240 miljoen RM. Dit was een bemoedigend signaal voor de financiële stabilisatie van het land en zijn vermogen om de betalingen in het kader van het Dawes-Plan na te komen. Deze tijdelijke oplossing werd in 1929 vervangen door het Youngplan, dat de schulden verder herstructureerde.

De Conferentie van Londen leidde op 16 augustus 1924 tot de politieke aanvaarding van het Dawes-plan, dat tot doel had de Duitse oorlogsherstelbetalingen na de Eerste Wereldoorlog te herstructureren

Józef Piłsudski, tot vandaag nog steeds een nationale held in Polen

1926 EEN STAATSGREEP IN POLEN

In Polen is maarschalk Józef Piłsudski, een held uit WO I, de politieke instabiliteit, corruptie en ineffectieve regeringen uit de periode van het jonge, onrustige Polen (1919-1926) beu en besluit op 12-14 mei 1926 een staatsgreep te plegen. Hij wil met zijn staatsgreep, bekend als de 'mei-coup', een einde maken aan het partijgewoel en roept de *Sanacja* (gezondmaking) in het leven. Hij wil hiermee de falende democratische structuren stabiliseren onder een sterke autoritaire leiding. Na de staatsgreep neemt Piłsudski de feitelijke macht over, hoewel hij presidentiële functies vermijdt.

Sanatie was een coalitie van rechtse, linkse en centristische politici, die zich voornamelijk richtte op het aanpakken van corruptie en het terugdringen van inflatie. De beweging bleef bestaan tot het begin van de Tweede Wereldoorlog, maar werd nooit geformaliseerd. Hoewel Piłsudski eerder de Poolse Socialistische Partij had geleid, raakte hij gedesillusioneerd door politieke partijen, die volgens hem hun eigen belangen bevorderden in plaats van die van de staat en het volk. Als gevolg daarvan ontwikkelde de Sanatiebeweging zich niet tot een politieke partij. In plaats daarvan vormden de leden van *Sanacja* in 1928 de *Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem* (BBWR, *Onafhankelijke Blok voor Samenwerking met de Regering*), een regeringsgezinde groep die zichzelf niet als een politieke partij beschouwde.

Hoewel Piłsudski nooit persoonlijke macht nastreefde, oefende hij aanzienlijke invloed uit op de Poolse politiek nadat *Sanacja* in 1926 aan de macht kwam. Gedurende het volgende decennium speelde hij een centrale rol in de Poolse politiek als *de facto* leider van een over het algemeen populair centristisch regime. De regering van Kazimierz Bartel en alle daaropvolgende regeringen werden informeel goedgekeurd door Piłsudski voordat ze door de president werden bevestigd. In zijn streven naar sanering, combineerde Piłsudski democratische en autoritaire elementen. De interne stabiliteit van Polen verbeterde en de economische stagnatie werd aangepakt door middel van een reeks hervormingen. Tegelijkertijd ondernam het saneringsregime actie tegen communistische partijen (onder het formele voorwendsel dat zij zich niet wettelijk als politieke partijen hadden geregistreerd) en werkte het aan het beperken van de invloed van oppositiepartijen door hun steun te versnipperen. Piłsudski leidde Polen tot aan zijn dood in 1935 via een autoritair systeem dat gericht was op stabiliteit, maar ook hard optrad tegen de oppositie.

DE TWEEDE ITALIAANS-ETHIOPISCHE OORLOG (1935-1936)

De Tweede Italiaans-Ethiopische Oorlog, ook bekend als de Abessijnse Campagne, was een gewapend conflict tussen het fascistische Italië onder Benito Mussolini (1883-1945) en het Ethiopische Keizerrijk van Haile Selassie I (1892-1975) dat duurde van 3 oktober 1935 tot 5 mei 1936. Dit conflict was de tweede poging van Italië om dit Afrikaanse land te veroveren, nadat het tijdens de eerste poging in 1896 een vernietigende nederlaag had geleden in de Slag bij Adwa. Deze historische overwinning had Ethiopië niet alleen militaire erkenning opgeleverd, maar ook politieke en diplomatische erkenning als onafhankelijke staat op internationaal niveau. Het opmerkelijke aan dit conflict was dat zowel Ethiopië als Italië lid waren van de Volkenbond, een organisatie die volgens haar charter tot taak had oorlogen te voorkomen door middel van collectieve veiligheid. Het uitbreken van deze oorlog zou leiden tot het vertrek van Italië uit de Volkenbond en een toenadering tot nazi-Duitsland. Tegelijkertijd ondermijnde het onvermogen van de Volkenbond om de invasie te stoppen haar internationale geloofwaardigheid, juist aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog.

Italië's fascistische ambities

De machtsovername door de fascistten in Italië in 1922 gaf ideologisch nieuw leven aan het thema van koloniale verovering. Het idee om de glorie van het Romeinse Rijk te herstellen vormde een duidelijke bedreiging voor het onafhankelijke Ethiopië. Verschillende argumenten werden aangevoerd om de noodzaak te rechtvaardigen een nieuw land te koloniseren, een opvatting die al vanaf het einde van de negentiende eeuw verscheen. De retoriek van Mussolini draaide rond het thema van een 'proletarisch Italië', 'arm aan kapitaal' tegenover de 'kapitalistische naties'.¹ Ethiopië bood zowel uitgestrekte landbouwgronden, geschikt voor de Italiaanse boer, als natuurlijke rijkdommen die nodig waren voor het industrialisatiebeleid dat Mussolini voor ogen had. Toen de geallieerden tijdens de Eerste Wereldoorlog de herverdeling van vijandelijke koloniën na het conflict bespraken, maakte de regering in Rome van de gelegenheid gebruik om haar aspiraties in de Hoorn van Afrika te benadrukken. Haar eisen konden toen echter niet worden ingewilligd. Bovendien zouden de binnenlandse politieke moeilijkhe-

den van de fascistten de Duce naar het internationale toneel hebben geduwd, als een soort afleidingstactiek. Een conflict was dus een gelegenheid om de Italiaanse trots te versterken en te demonstren dat het fascisme het land in staat stelde een rol in de wereld te spelen.

De falende rol van de grote mogendheden

Tijdens deze periode domineerden twee grote mogendheden de wereld: Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Beide landen werden geconfronteerd met de opkomst van Duitse ambities in Europa en de prioriteit van die tijd was Italië niet te vervreemden om de vorming van een Rome-Berlijn-coalitie te voorkomen. Voor Londen rechtvaardigde de afwezigheid van belangen in Ethiopië geen interventie. Italië, dat er zeker van was het Verenigd Koninkrijk geneutraliseerd te hebben, wilde hetzelfde doen met Frankrijk, traditioneel een bondgenoot van Ethiopië. De Italianen behaalden een diplomatieke overwinning, aangezien zij de non-interventie van Parijs tijdens de geplande invasie verwierven in ruil voor samenwerking tegen het

Duitsland van Hitler. Deze overeenkomst overtuigde Haile Selassie I ervan dat hij nu onmogelijk nog kon rekenen op Franse steun. Geen enkele staat of zelfs coalitie van landen leek Mussolini te kunnen stoppen. De Verenigde Staten waren geen lid van de Volkenbond en stonden op het punt een isolationistische wet aan te nemen. Hoewel het invasieproject duidelijk in 1931-1932 werd geboren, bereidden de Italianen zich voornamelijk in de jaren 1934-1935 voor op het conflict. In oktober 1935 telde men 200.000 Italiaanse soldaten in de Hoorn van Afrika en 140.000 nieuwe manschappen scheepten zich in voor de regio. Er waren ook 620 vliegtuigen. De Italiaanse regering nam ook verschillende fiscale en financiële maatregelen om de nationale economie om te vormen en voor te bereiden op het conflict.

Het Verloop van de Oorlog

Het aantal Ethiopische soldaten werd geschat tussen 200.000 en 500.000 man. Alleen de Keizerlijke Garde, die uit vier- tot vijfduizend soldaten, had moderne training ontvangen. De bewapening en het materieel waarover de Ethio-

AFRICA ORIENTALE ITALIANA

© Publiek domein/ Wikipedia

De administratieve situatie van Italiaans Oost-Afrika zoals die aan het einde van het conflict, in mei 1936, werd gedefinieerd

piërs beschikten waren gering en oud. De invoer van moderne wapens was beperkt door het embargo dat sinds mei 1935 van kracht was. Tegenover dit leger beschikten de Italianen over veel betere troepen. Wat munitie betreft, gebruikten de Italianen in één slag de helft van wat de Ethiopiërs tijdens het hele conflict gebruikten. Op 3 oktober 1935 staken 100.000 Italiaanse soldaten de grens over tussen het Ethiopische Keizerrijk en de Italiaanse kolonie Eritrea. De eerste stad viel op 6 oktober, en de dag erna werd de tweede bezet, na twee dagen van intense gevechten en bombardementen. De Ethiopiërs behaalden aanvankelijk enkele successen. Echter, de technologische superioriteit van de Italianen, gecombineerd met het gebruik van chemische wapens, overwon uiteindelijk het Ethiopische verzet. De beslissende fase van de oorlog kwam in februari-maart 1936, toen de Italianen een reeks verpletterende overwinningen behaalden. Op 2 mei 1936 vluchtte keizer Haile Selassie I uit Addis Abeba, en op 5 mei 1936 namen de Italiaanse troepen de hoofdstad in. Op 9 mei 1936 proclameerde Mussolini de annexa-

tie van Ethiopië en de oprichting van Italiaans-Oost-Afrika, waarbij Eritrea, Somalië en Ethiopië werden samengevoegd tot één kolonie.

Het gebruik van chemische wapens

Een van de meest controversiële aspecten van dit conflict was het uitgebreide gebruik van chemische wapens door de Italianen. In het arsenaal waarover de Italianen beschikten, bevonden zich ook chemische wapens die verboden waren door de Conventie van Genève: 60.000 granaten met arsine voor de artillerie, 1.000 ton bommen met yperiet (mosterdgas) voor de luchtvaart en 270 ton agressieve chemische producten, zoals fosgeen, voor tactisch gebruik. Het gebruik van deze wapens begon al vroeg in het conflict. In januari 1936 gaf Badoglio toestemming voor het gebruik van yperiet. Vanaf 10 februari 1936 intensifieerden de Italianen de bombardementen en bleven zij gas gebruiken. Deze chemische wapens werden massaal ingezet en veroorzaakten enorme slachtoffers onder de Ethiopische bevolking en strijdkrachten. De Tweede Italiaans-Ethiopische

Oorlog was een keerpunt in de geschiedenis van zowel Afrika als Europa. Het onvermogen van de Volkenbond om de agressie te stoppen ondermijnde fataal haar geloofwaardigheid en demonstreerde de zwakte van het systeem van collectieve veiligheid. Het conflict toonde ook de bereidheid van fascistische mogendheden om internationale wetten en verdragen, waaronder het verbod op chemische wapens, te negeren om hun doelen te bereiken. Voor Ethiopië betekende de nederlaag het begin van vijf jaar Italiaanse bezetting, die echter nooit volledig was. Verzetsgroepen bleven actief tot de bevrijding in 1941 tijdens de Oost-Afrikaanse Campagne van de Tweede Wereldoorlog, toen Britse, Franse en Belgische troepen samen met Ethiopische strijders het land bevrijdden. Het conflict van 1935-1936 blijft een belangrijk symbool van koloniale agressie en Afrikaans verzet tegen Europese overheersing. ■

Frédéric Crahay

Vzw Auschwitz in Gedachtenis

(1) Thoralf Klein, Frank Schumacher, *Kolonialkriege, Militärische Gewalt im Zeichen des Imperialismus*, Hamburg, Hamburg Edition, 2006, p. 272-290.

KLASREFLECTIE

Tegen eind 1942 stond Japan op het hoogtepunt van zijn territoriaal imperium: tot haar kolonies, protectoraten en marionettenstaten behoorden een groot deel van China, Taiwan, Korea, Hong Kong, de Filipijnen, Maleisië en Singapore, Indonesië (toen Nederlands-Indië), Myanmar (toen Birma), Frans Indochina (het huidige Vietnam, Laos en Cambodja), Thailand, Oost Timor en delen van Nieuw Guinea

© The Collector.com

VAN DE ENE KOLONIE IN DE ANDERE GETUIMELD

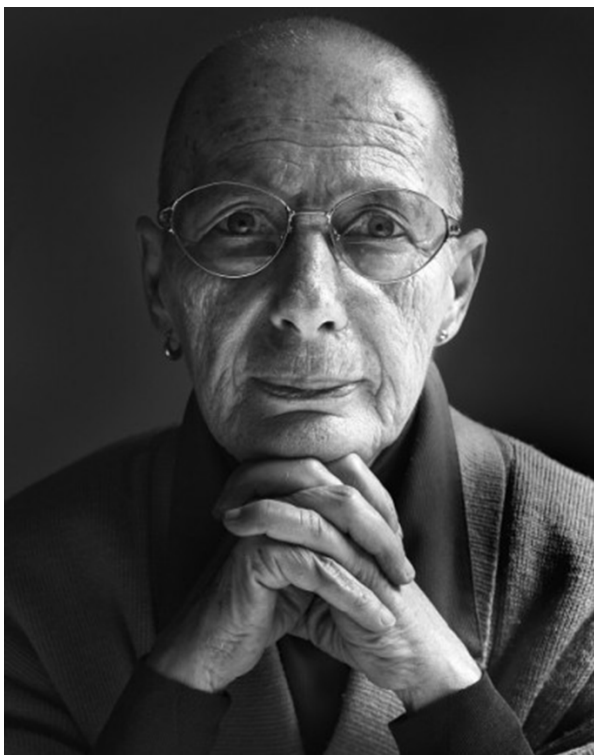
In mei 1940 vluchtten Annie en Lydia Aldewereld met hun ouders uit Brussel om aan de nazi's te ontsnappen. Hun jeugd voor de oorlog was zorgeloos. Annie werd geboren in Rotterdam in 1928 en Lydia in Voorburg in 1931. In 1932 kwamen ze aan in Brussel. Hun vader Simon was algemeen directeur en uitgever bij het Nederlands weekblad 'Het Hollands Weekblad' dat al snel uitgroeide tot een breed politiek-cultureel blad. Daardoor werd vader Aldewereld, bekend als antifascistisch, al vlug een doelwit. Op 17 mei vluchtte de familie te voet naar Frankrijk. Ze stonden dagenlang te wachten voor het consulaat te Biarritz om over te steken naar Engeland, maar er bleek enkel plaats te zijn voor vader Simon. De familie reisde verder via Toulouse naar Madrid, daarna via Portugal per boot naar Mozambique. De reis ging verder per trein naar Zuid-Afrika maar daar konden ze als Joodse vluchtelingen ook geen verblijfvergunning krijgen. Ze werden gedwongen in te schepen naar Nederlands-Indië.

Ondertussen was Japan druk bezig heel Indonesië in te palmen: toen Duitsland in 1940 Nederland bezette, kwam Nederlands-Indië geïsoleerd te staan van Europa. Japan, bondgenoot van Duitsland, had grote interesse in de grondstoffen van Nederlands-Indië en voerde de druk op de Nederlandse kolonie op. Het Keizerrijk Japan was zijn koloniale expansie al begonnen in 1895 nadat het China had verslagen in de Eerste Chinees-Japanse oorlog. Japan kreeg controle over Taiwan en grote invloed over Korea. Begin jaren 1930 was er de oprichting van de marionettenstaat Mantsjoekwo na de invasie van

het Chinese Mantsjoerije. Na de aanval op Pearl Harbor (december 1941), viel Japan begin 1942 Nederlands-Indië binnen waarbij het Nederlandse leger op 8 maart 1942 capituleerde. Blanke Nederlanders en geallieerden werden gevangengezet in interneringskampen. Vele Indonesische mannen werden ingezet als dwangarbeiders (*Romusha*), onder meer om aan de Birmaspoorweg te werken, en vele meisjes en vrouwen werden tot prostitutie gedwongen voor de Japanse soldaten.

De Japanse bezetter werd in eerste instantie door de Indonesiërs als bevrijder begroet maar deze

mening werd al snel herzien. Het politieke beleid wisselde naarmate de oorlog vorderde maar globaal zag de Japanse bezettingsmacht de Indonesiër als een dienaar van de Japanse oorlogsbehoefte. De ervaring van de inwoners van Nederlands-Indië met de Japanse bezetter was afhankelijk van waar men woonde en welke sociale positie men had. Diegenen die in gebieden woonden die belangrijk waren voor de Japanse oorlogsindustrie werden gemarteld, als seks slaaf gebruikt, konden zonder reden gearresteerd en geëxecuteerd worden of van oorlogsmisdaden worden beschuldigd. De Japanse bezet-

Ethische reflectie:

Wanneer een volk dat sinds een tijd onder bezetting leeft, opeens door een ander volk bezet wordt, wordt dit soms gezien als een bevrijding. Wat is jouw mening hierover? Kan je een paar historische voorbeelden vinden?

Lydia Aldewereld miste vooral haar school. Ze had hoop toen ze kort naar een privéschool in Nederlands-Indië werd gestuurd. Toen viel Japan de kolonie binnen en maakte er haar kolonie van. Lydia overleefde tussen 1942 en 1945 maar liefst vijf 'Jappenkampen'. Lydia Chagoll werd klassieke danster, schrijfster en filmaakster. Ze werd later ook gids in Auschwitz en trok zich vooral het lot aan van kinderen en van de Roma en Sinti.

ter zag gecontroleerde seks – deze vrouwen werden de 'troost-meisjes' genoemd – in militaire bordelen als een pragmatische maatregel om geslachtsziekten en grootschalige verkrachtingen te voorkomen. De later geïnterviewde vrouwen vertellen een ander verhaal. Ze zijn onder dwang of met valse beloften van straat gerukt, thuis opgepakt, door dorpschouwen opgeroepen en systematisch verkracht in militaire bordelen, kazernes, fabriekslodsen, treinstellen en tentenkampen. Het zijn indringende verhalen en portretten van inmiddels hoogbejaarde vrouwen voor wie de oorlog nooit is opgehouden.

In 1944-1945 trokken de geallieerde troepen grotendeels voorbij Nederlands-Indië en vochten ze zich niet direct een weg naar de dichtstbevolkte delen zoals Java en Sumatra. Daardoor was het grootste deel van Nederlands-Indië nog steeds bezet toen Japan zich in augustus 1945 overgaf. De invasie en de daaropvolgende bezetting vormden een fundamentele uitdaging voor het Nederlandse koloniale bewind en brachten zo ingrijpende veranderingen teweeg dat de daaropvolgende Indonesische nationale revolutie mogelijk maakte. Gedurende de Tweede Wereldoorlog

stierven tienduizenden Indonesiërs, werden tewerkgesteld als slavenarbeiders of gedwongen hun huis te verlaten. Tijdens de Nationale Revolutie die volgde, stierven nog eens honderdduizenden mensen, waaronder vele burgers, in gevechten tegen de Japanners, de geallieerde troepen en tegen elkaar, vóórdat de onafhankelijkheid werd bereikt. In een rapport van de Verenigde Naties stond dat 4 miljoen mensen in Indonesië ten tijde van de Japanse bezetting stierven. ■

Georges Boschloos
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Annie en Lydia herinneren zich hun aankomst in een opvangkamp in Batavia (Het huidige Jakarta): ze werden er streng ondervraagd om na te gaan of ze niet tot de 'vijfde colonne' behoorden. Daarna werden ze naar een gastgezin en een privéschool gebracht. En toen vielen de Japanners het land binnen. In 1942 werden de meisjes, samen met hun moeder, geïnterneerd in een eerste kamp. De woorden die bijblijven zijn: smerig, geen water, urenlang appel in een tropische zon, slagen en mishandelingen, wormen en ratten, honger en dorst. Onder de naam Chagoll schreef Lydia later talrijke boeken over de oorlog, de Duitsers en de Japanners. Samen met haar man maakte ze ook een hele reeks documentaires. Ze zette zich bijzonder in voor de herinnering aan de genocide op de Roma en Sinti en ze maakte zich heel hard boos wanneer men sprak over de wapenstilstand op 8 mei. Voor haar en velen andere duurde de Tweede Wereldoorlog nog vele maanden verder.

NACHT UND NEBEL IN HET KAMP VAN ESTERWEGEN

DE GESCHIEDENIS VAN DE GEVANGENEN VAN
HET KAMP EN VAN DE LOGE **LIBERTÉ CHÉRIE**

De auteur van dit boek, Pierre Mortier, is gepassioneerd door geschiedenis. Hij is vrijwilliger bij het Cege-Soma en bij CEDOM. Hij deed onderzoek naar zijn vader en oom, die beiden vanaf september 1940 actief waren bij een inlichtingen- en actiedienst. Hij ontdekte dat zijn oom gevangene was geweest in het kamp Esterwegen en dat een van zijn medegevangenen lid was geweest van een vrijmetselarijloge die in dit kamp was opgericht. Dit boek is het resultaat van vijf jaar grondig onderzoek van de archieven.

Het boek neemt ons mee op ontdekkingsstocht naar de loge *Liberté Chérie*, de procedure *Nacht und Nebel* en de gevolgen daarvan voor de betrokken gevangenen. De geschiedenis van het kamp Esterwegen, de indeling ervan en het leven van de 2650 gevangenen in dit kamp worden uitvoerig beschreven. We lezen dat meer dan 2250 Belgische verzetsstrijders in dit kamp gevangen zaten waaronder talrijke 'beroemde' namen uit het Belgische Verzet. Er is

ook aandacht voor het proces en het vonnis van de bewakers. Wie waren de vrijmetselaars die in het kamp Esterwegen gevangen zaten? Hoe zag hun leven eruit? Wat waren hun activiteiten in het verzet? Het werk vertelt de geschiedenis van de loge *Liberté Chérie*, vanaf de oprichting van de *Cercle fraternel*, tot aan de werking ervan. Het gaat hier om een uniek en uitzonderlijk feit. Het parcours van de vrijmetselaars na de bevrijding van het kamp van Esterwegen en de geschiedenis van de erkenning van de loge *Liberté Chérie* komt ook aan bod. Na dit historische herinneringswerk deelt de auteur zijn reflecties om vandaag en morgen vrij samen te kunnen leven.

David Vergauwen, directeur van het CEDOM, sluit zijn voorwoord af met: "Dankzij Pierre Mortier is er nu ook een wetenschappelijke studie die niet alleen vrijmetselaars zal aanspreken, maar ook de interesse kan wekken van alle onderzoekers en iedereen die geïnteresseerd is in de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en de kampen in het bijzonder."

VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS - STICHTING AUSCHWITZ
WOLSTRAAT 17/BUS 50 - 1000 BRUSSEL - TEL.: +32 (0)2 512 79 98

WWW.AUSCHWITZ.BE
INFO@AUSCHWITZ.BE

Eindredactie: Henri Goldberg
Hoofdreductie: Frédéric Crahay, Johan Puttemans
Redactiesecretaris: Georges Boschloos
Redactiecomité: Dirk Lagast, Jean Cardoen,
Dimitri Roden, Fabian Van Samang
Vertalingen naar het Nederlands: Rudy Trullemans
Graficus: Georges Boschloos

Met de steun van:

6 nationale loterij
MEER DAN SPELEN